WATERLOOPLEIN

ONDER REDACTIE VAN
KIRSTEN VAN KEMPEN & HETTY BERG

WATERLOO PLEIN

DE BUURT BINNENSTEBUITEN

WalburgPers

Inhoud

Voorwoord – Hetty Berg, Jerzy Gawronski en James Symonds — 7

INLEIDING: DE BUURT BINNENSTEBUITEN — Kirsten van Kempen — 10

Hoofdstuk 1 **DE AMSTERDAMSE JODENBUURT ARCHEOLOGISCH BELICHT** — Jerzy Gawronski en Ranjith Jayasena — 14

1 **Scherven brengen bewoners tot leven** – Ranjith Jayasena — 24

2 **Sjabbatlamp** – Lisa de Goffau — 25

Hoofdstuk 2 **IDENTITEIT EN DIVERSITEIT: MATERIËLE CULTUUR ONDER PORTUGESE JODEN IN VROEGMODERN AMSTERDAM (1600-1750)** — Tirtsah Levie Bernfeld — 26

3 **Het interieur van Josua de Prado: een voorbeeld van een diverse identiteit** – Tirtsah Levie Bernfeld — 37

Hoofdstuk 3 **PORTUGEES AARDEWERK EN PORTUGESE MIGRANTEN: HET BEGIN VAN JOODS AMSTERDAM VANUIT ARCHEOLOGISCH PERSPECTIEF** Marijn Stolk — 38

4 **Zeven dagen zul je matses eten: bord uit een pesachservies** – Marijn Stolk — 43

5 **Portugees miniatuurkopje** — Marijn Stolk — 43

Hoofdstuk 4 **EETGEWOONTEN OP VLOOIENBURG: WAT VOEDSELRESTEN ONS VERTELLEN** — Jan K. Bakker — 44

6 **Koosjerloodjes** — Jan K. Bakker — 51

7 **Handleiding voor de koosjere slacht** — Jan K. Bakker — 52

8 **Paradijskorrels uit de beerput: archeobotanisch onderzoek naar de voedingsgewoonten op Vlooienburg** — Henk van Haaster — 53

Hoofdstuk 5 **SAMEN APART: WONEN EN WERKEN OP VLOOIENBURG IN DE ZEVENTIENDE EN ACHTTIENDE EEUW** — Hans Bonke — 54

9 **Centrum van joodse boekproductie** — Maarten Hell — 65

10 **Vlooienburg volgens Balthasar Florisz. van Berckenrode** — Hans Bonke — 66

11 **Een zwart echtpaar in de Zwarte Ketelgang op Vlooienburg** — Mark Ponte — 67

Hoofdstuk 6 **VERLEIDING EN VERMAAK OP VLOOIENBURG (1600-1800)** — Maarten Hell — 68

12 **Geloofsstrijd in de Lange Houtstraat** — Maarten Hell — 80

13 **Dobbelen en kaarten** — Maarten Hell — 81

Hoofdstuk 7 **1940-1945: EINDE VAN DE JODENBUURT** — Wally de Lang — 82

14 **Marktkaart van Simon van Bever** — Wally de Lang — 95

Hoofdstuk 8 **VAN VLOOIENBURG NAAR HET HUIDIGE WATERLOOPLEIN** — Marius van Melle — 96

15 **Waterlooplein by night** — Kirsten van Kempen — 110

16 **Ban de regentenbunker** – Marius van Melle — 111

Hoofdstuk 9 **DE 3D-RECONSTRUCTIE VAN VLOOIENBURG: HOE WORDT EEN BUURT GERECONSTRUEERD?** — Tijm Lanjouw en Jitte Waagen — 112

Bibliografie — 124

Voorwoord

Iedere Amsterdammer en elke toerist die Amsterdam bezoekt, is bekend met het huidige Waterlooplein. Toch kennen weinig mensen het verhaal van het plein en de buurt, die door grootschalige stadsvernieuwing vanaf de jaren zeventig zijn huidige verschijningsvorm heeft gekregen. Hier was eens het hart van de Jodenbuurt, waar zich meer dan drie eeuwen joods leven heeft afgespeeld. Het Joods Historisch Museum (JHM) bevindt zich er middenin en wil de geschiedenis met deze publicatie en de bijbehorende tentoonstelling *Waterlooplein. De buurt binnenstebuiten* weer even tot leven wekken.

De aanleiding voor deze tentoonstelling is het onderzoeksproject 'Diaspora en identiteit' van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). In dat project werken Monumenten en Archeologie (MenA) van de gemeente Amsterdam, het Archeologisch Instituut van de Universiteit van Amsterdam en het Joods Historisch Museum samen. De basis voor het project is het grootschalige archeologische onderzoek dat de gemeentelijke archeologische dienst op het Waterlooplein heeft uitgevoerd in 1981 en 1982. Er zijn toen twee complete huizenblokken uit de zeventiende en achttiende eeuw opgegraven.

Het doel van het project is om aan de hand van de talrijke archeologische vondsten inzicht te krijgen in de religieuze achtergronden en voedingspatronen in de woonbuurt Vlooienburg. Daarvoor werden het aardewerk en de dier- en visresten uit een steekproef van twintig beerputten uit de periode 1600-1800 onderzocht. Nieuwe technieken werden toegepast om te achterhalen welk type voedsel in bepaald aardewerk werd bereid. Verder werd nader onderzocht in hoeverre de aanwezigheid van Portugees aardewerk een indicator is voor joodse huishoudens. De uitkomsten van die archeologische analyses werden vervolgens vergeleken met de resultaten van historisch onderzoek naar bewoners en bewoning van de Jodenbuurt.

Het Joods Cultureel Kwartier (JCK) is verguld om de nieuwe inzichten uit dit multidisciplinaire project aan een breed publiek te presenteren. Nooit eerder kregen archeologische voorwerpen zo'n prominente plaats in een expositie in het JHM. De vondsten van Vlooienburg uit de zeventiende en achttiende eeuw worden getoond naast archeologische overblijfselen van andere delen van de Jodenbuurt, zoals de Valkenburgerstraat, die dateren uit de negentiende eeuw. Juist de afbraak van de voormalige joodse buurt maakte bodemonderzoek door archeologen mogelijk, wat ons nu in de gelegenheid stelt meer te vertellen over de levens van de allereerste bewoners.

Bij zo'n omvattend project is het onmogelijk om alle betrokkenen afzonderlijk te bedanken. Bij de drie instellingen hebben velen een bijdrage geleverd aan de totstandkoming van dit boek en de tentoonstelling. De kern van het project wordt gevormd door de onderzoeksgroep onder leiding van James Symonds, Jerzy Gawronski en Patricia Lulof, bestaande uit Jan Bakker, Marijn Stolk en Maarten Hell (UvA), Tijm Lanjouw en Jitte Waagen (4D Research Lab, UvA), Ranjith Jayasena (MenA), Hans Bonke, Henk van Haaster (BIAX), Hetty Berg en Kirsten van Kempen (JCK). Behalve de bovengenoemden zijn we externe auteurs Tirtsah Levie Bernfeld, Lisa de Goffau, Mark Ponte, Wally de Lang en Marius van Melle, redacteuren Lies Meiboom en Diederik Broeks, vormgever Ronald Boiten en uitgeversmaatschappij Walburg Pers erkentelijk voor hun bijdrage aan de publicatie. Voor de tentoonstelling geldt onze dank conservatoren Titia Zoeter, Kirsten van Kempen en Batya Wolff, coördinator Martine Stroo, vormgevers ROO en Tijl Akkermans, en het hele team van het JCK. Zonder hen zou dit complexe project niet tot een succesvol einde zijn gebracht.

Hetty Berg, Jerzy Gawronski en James Symonds

Foto's pagina 8 en 9: **Stopera, Waterlooplein en de nieuwbouw langs de Jodenbreestraat, 1972-2012 door resp. Ger van Middelkoop en Marco van Middelkoop. In *Amsterdam, hetzelfde maar anders in 134 luchtfoto's*, Bussum: Uitgeverij THOTH, 2013, p. 144 en 145**